

Тесттин үлгүсү:

Туура келген таандык мүчөлөрдү улаңыз: Кыргыз профессионал адабиятынын түптөлүшү белгилүү жазуучу К.Баялиновдун ысым... менен байланыштуу.

быз

м

ң

ы

Ушул тапшырмага тиешелүү бардык тесттик варианттар төмөндөгү тексттердин негизинде түзүлгөн. Ошол себептен тексттердин ар бир сүйлөмүн таандык категорияга карата талдап чыгуу керек.

Грамматикалык материал:

Зат атоочтун таандык категориясы

Зат атоочтор жекелик санда да, көптүк санда да кимдир-бирөөгө же кандайдыр бир затка таандык болуп айтылат. М.: балам (1-жак); балаң (2-жак); балаңыз (2-жак сылык түрү); баласы (3-жак).

Ошентип, бир же бир нече затты үч жактын жекелик же көптүк сандын бирине таандык, тиешелүү кылып көрсөткөн категория таандык категория деп аталат. Кыргыз тилинде таандык мүчөлөр маанилерине карай экиге бөлүнөт:

	жекелик сан	көптүк сан
1-жак	-ым(-м) <i>элим</i>	-ыбыз (-быз) <i>элибиз</i>
2-жак (жөн. түрү)	-ың (-ң) <i>элиң</i>	-ыңар (-ңар) <i>элиңер</i>
2-жак (сыл. түрү)	-ыңыз (-ңыз) <i>элиңиз</i>	-ыңыздар (-ңыздар) <i>элиңиздер</i>
3-жак	-ы (-сы) <i>эли</i>	-ы (-сы) + лар <i>элдери</i>

Тексттер

К. Баялинов

Касымалы Баялинов 1902-жылы Ысык-Көл районундагы Көк-Мойнок айылында орто дыйкандын үй-бүлөсүндө туулган. Эки жашында энесинен, тогуз жашында атасынан ажырап, жетим калат. Үркүндө эл менен бирге Кытайга качып, кайра эл менен эки инисин ээрчитип мекенге кайтат. Жолдо бир иниси ачкачылыктан каза табат. Жетишсиз жетимдик турмуш Касымалыны бир топ сынайт. Адегенде, Ат-Башыга жетип, андан соң инисин Токмокко алып келип, балдар үйүнө өткөрүп, өзү орус, өзбек кулактарына малай болуп күн өткөрөт. Кыргыз профессионал адабиятынын түптөлүшү белгилүү жазуучу К.Баялиновдун ысымы менен тыгыз байланыштуу. Ал бардык акын-жазуучулардай эле ырдан баштайт. Анын: "Жетер бекем максатка", "Биз ким элек, ким болдук?" деген ырлары, "Жетилген жетим", "Мурат", "Бактылуу жылкычы", "Курман жылга", "Ажар", "Көл боюнда", "Эсиң барда этегиңди жап", "Түлкү менен суур", "Чабалекей менен жылан" аттуу аңгеме, повесттери, "Боордоштор" аттуу романы калктын сүйүп окуган чыгармаларына айланган. Айрыкча, "Ажар" повести жазуучунун өз жону менен сезип, көрүп келген үркүндү көз алдына тартат. Повесттеги Ажар менен анын энеси Батманын образы аркылуу үркүнгө байланыштуу кыргыз элинин азаттык үчүн болгон күрөшүн, кыргыз аялдарынын тагдырын кенен ачып бере алган. "Ажар" повести орус, азербайжан, өзбек, англис, немец, француз, чех тилдерине которулган. К.Баялинов кыргыз көркөм котормосуна алгачкылардан болуп из салган. Анын калеминен жаралган туңгуч котормо М.Ю. Лермонтовдун "Үч курман" аттуу ыры. Анын соңунан М. Горькийдин "Макар Чудра" аңгемеси кыргызчаланып, 1927-жылы жарык көргөн. Эң көрүнүктүүсү А.С.Пушкиндин "Евгений Онегин" романы 1941-жылы которулган.

Мукай Элебаев

Мукай Элебаев 1905-жылы Ысык-Көл областынын Чоң-Таш айылында жарык дүйнөгө келген. Тогуз жашында жетим калып, эл менен кошо Кытайга качып, 1919-жылы иниси Беккул менен кайтып келет. 1921-жылы М.Элебаев Пржевальск шаарында интернатта окуган.

Андан кийин 1924-1926-жылдары Түптөгү зооветтехникумда окуп, ал эми 1930-жылы Фрунзедеги педтехникумду ийгиликтүү аяктайт.

Мукай Элебаев «Зарыгам» деген ыры менен таанылып, журтчулукка алгач акын катары белгилүү болгон. 1931-жылы акындын биринчи «Ырлар жыйнагы» жарык көргөн. Ал элдик оозеки чыгармачылыкты жыйноого да чоң салым кошкон. Жазуучу чыныгы искусство менен көркөм адабият маанисин калемдештеринен алда канча алдыда түшүнгөн да, адабиятты туура жолго салуу аракетин кылган. Анын адабият тууралуу жазган сын макалалары бүгүнкү күнгө чейин өз баасын жоготпостон, кээ бир актуалдуу маселелерди козгогондугу көрүнүп турат.

М.Элебаевдин «Узак жолу» кыргыз прозасындагы алгачкы автобиографиялык чыгармалардын бири. Жазуучу анда турмуштук кырдаалдарды кеңири мааниде сүрөттөсө, андан кийинки чыгармасы «Кыйын кезеңде» кыргыз айыл жергесиндеги отурукташа баштаган орус эли жана карапайым калктын ортосундагы социалдык жашоону сүрөттөйт. «Узак жол» романы орус, латин тилдеринде жарык көргөн.

1943-жылы Улуу Ата Мекендик согушта жазган ырлары кирген «Улуу марш» аттуу ырлар жыйнагы жарык көргөн. Ал өтө чеберчилик менен орус адабиятынын белгилүү жазуучулары, акындарынын: Д. Фурманов, Н.В. Гоголь, Л.Н. Толстой, А.С. Пушкин, С. Маршактын ырларын жана чыгармаларын кыргызчага которгон.

Жазуучу Улуу Ата Мекендик согушта 1944-жылы Псков областында каза болгон.

Касым Тыныстанов

Эл агартуучу, тилчи, окумуштуу Касым Тыныстанов кыргыз жазма адабияттын жана илимий тил таануунун баштоочуларынын бири. Ал 1901-жылы 10-сентябрда касиеттүү Ысык-Көл кылаасындагы Чырпыкты кыштагында, кедейдин үй-бүлөсүндө төрөлгөн. Атасы Тыныстан араб тамгасында анча-мынча окуп, кат сабаты жоюлган адам болгондуктан, Касым 7 жашка чыкканча эле араб тамгасында окуп-жазууну ага үйрөтүп койгон. 1912-жылы Касымды атасы Тыныстан

Каракол шаарындагы орус-тузем мектебине орноштурат. 1916-жылга чейин Касым ал мектептин үчүнчү классын орус тилинде бүтүрөт.

Касым да 1916-жылдагы үрккөн эл менен бирге Кытай жерине качып барып, анын көз алдында ачтан өлүп, суукка тонуп кыйналып, зар какшап ыйлаган кыргыздардын арасында болуп, алардын муңдуу ыйын уккан. 1918-жылы ак падыша тагынан кулап, Көлдө жаңы турмуш орноптур деген кабарды угуп, Касым ошол эле жылы качкын кыргыздар менен бирге жерине кайтып келет.

1919-жылы Каракол уездинде милициянын уезддик начальниги болуп турган Садыбакас Ысмайылов деген таякесинин жардамы менен Ташкент шаарына окууга кетип, андагы Казак-кыргыз институтуна кирип, ошондон анан чыгармачылыгына из салып, агартуучулук жолунун демин баштаган. Кыргыздын улуттук жазуусун иштеп чыгууга, асыресе араб алфавитин Кыргыз тилине ылайыкташтыруу, араб алфавитин латынча, латынчаны орус алфавитине алмаштыруу иштерине катышкан. Азыркы кыргыз орфографиясынын негизги принциптерин иштеп чыгып, кыргыз тилинде туңгуч окуу китептерин, кыргыз тилинин туңгуч грамматикасын жана тил илими боюнча кыргызча терминологияны түзгөн.

1925-жылы Кыргыз Автономиялуу облусунун Академиялык Борборунун Кыргыз бөлүмүнүн катчылыгына дайындалат. Ал кызматта 1926-жылга чейин иштеп, ошол эле убакта «Эркин-Тоо» гезитинин жооптуу редакторунун милдетин да аткарган. 1927-жылы Кыргыз Автономиялуу Республикасынын Эл Агартуу Комиссары болуп дайындалып, үч жыл эмгектенген.

Ушул эле убакта «Жаңы маданият» журналынын редактору, 1930-37-жылдарда Кыргыз маданият курулуш институтунда илимий кызматкер, 3 ай анын жетекчиси кызматын аркалаган. Кыргыз Педагогика институтунун окутуучусу болуп эмгектенген. Жалпысынан тилге байланыштуу 12 китеби бар. 1936-жылы чыккан «Кыргыз тилинин синтаксиси» - акыркы эмгеги. Ага 1932-жылы доценттик, 1936-жылы профессорлук наамы ыйгарылган. «Эркин-Тоо» гезитинин 1926-жылкы 8-апрелдеги санында анын «Баку калаасында боло турган түркология съезди жана анын кадыры» деген макаласы басылып, ал

курултайда өзү түзгөн латын алфавитинин долбоору боюнча баяндама жасаган. Бул мезгилде жергебизде жаңы мектептердин массалык түрдө ачылышы да, анын чыгармачылыгынын гүлдөп турган учуруна туш келген.